

Hovsep Hayreni: 1915 VE ÖNCESİ: KÜRT TARİHYAZIMINDA İNKARCI EĞİLİMLER ÜZERİNE - 3. Bölüm

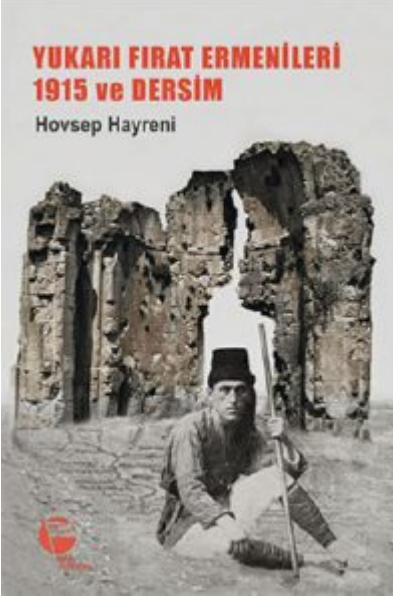
Posted on 08/10/2013

Aso Zagrosi'nin Ermeni hareketine yüklediği insafsız misyon: "Kürdistan'ı Kürtsüzleştirmek!"

Bu eleştiri dizisinin son bölümünü Aso Zagrosi'nin görüşlerine ayırdım. Onun yazdıkları öncekilerden pek farklı değil, yalnız Ermeni ulusal hareketinin amaçları konusunda çok daha sivri suçlamalar içeriyor. Ona göre Ermeni partilerinin milliyetçiliği İttihat ve Terakki'den farksızdır. Hedef ve amaçları konusunda döne döne tekrarladığı şey "Kürdistan'ı Kürtsüzleştirmek" ve o zeminde "Büyük Ermenistan'ı kurmak" oluyor. Bu haksız yargısını kanıtlamak için, çeşitli dönemler Ermeni halkının güvenliğini tehdit eden Kürt gruplarına karşı takınılan tavırları genel olarak Kürt halkına düşmanlık ve beraber yaşamaya radikal karşıtlık şeklinde yansıtmaktadır.

Ayşe Hür'le yürüttüğü polemikte Zagrosi, onun Ermenilere karşı Osmanlı devletiyle aktif işbirliği yapan Kürt kesimleri için söylediklerini şöyle karşılıyor: "Düne kadar Kürd yoktu. Bugün Kürdler var ve 'bütün stratejileri Ermenileri kovmaktı'. Dolayısıyla 'Kürdler Ermeni Soykırımının stratejik' aktörleridir mantığını empoze ediyor.□ Ayşe Hür'ün yaptığı Türk devletinin jenosid suçuna Kürdleri ortak etmektir. Ayşe Hür bir kısım Kürd'ün İttihat ve Terakki politikalarına alet olduğunu söylese insan üzerine düşünür ve belki hak verir. Sanki Kürdlerin bağımsız bir siyasi iradesi ve ondan kaynaklanan bir stratejisi varmış gibi bir tablo çiziyor." [1]

✘ Bu paragrafta Zagrosi'nin tepki gösterdiği şeyleri akılda tutarak daha sonra Ermeni ulusal hareketi için kendi söyledikleriyle mukayese etmek gerekir. Bir kısım Kürd'ün İttihat ve Terakki politikalarına alet olduğunu çekingen şekilde kabul etmekle beraber Zagrosi, o dönem Kürtlerin "bağımsız bir siyasi iradesi ve ondan kaynaklanan bir stratejisi" olmadığına vurgu yapıyor. Bununla yanıt verdiği şey, Ayşe Hür'ün bir yazısında "1890'lardan beri bütün stratejilerini Ermenileri Anadolu'dan atmak üzerine kurmuş Kürtler"den bahsetmesidir. Burada itham edilen "Kürtler" in o dönem Hamidiye Alayları'nda örgütlenen aşiretler olduğu tahmin edilebilir. Ancak onların Abdülhamit politikalarına alet olarak kırıyıcı rol oynamaları, bölgedeki Ermenileri bitirmeye veya azami ölçüde sökülüp atmaya yönelik öz bir stratejiye sahip oldukları anlamına gelmez. Ayşe Hür'ün yaptığı tanım bu bakımdan subjektif bir tasavvur olarak eleştirilebilir. Buna karşılık, gerek Abdülhamit, gerekse İttihatçılar tarafından işbirliğine çekilen Kürt kesimlerinin, Ermenilere karşı Türk egemen siyasetini kabaca algılayabildikleri kadarıyla kendi çıkarlarına uygun görerek destekledikleri bir gerçektir. Bazıları salt dinsel fetvaların güdümü ve hükümet emirlerinin zorlamasıyla daha da körlemesine hareket etmiş olabilir. Fakat hepsini öyle düşünüp bütünüyle iradesiz bir katılımdan söz etmek mümkün değil. Ermeni reformları gündeme geldiğinden beri ona karşı çıkartılan Kürt kesimlerinin önde gelen motivasyon noktaları, Ermenilerin herhangi bir ölçüde yerel yönetimlere katılmalarına meydan vermemesi, müstakbel Kürdistan olarak düşündükleri alanda kısmen olsun Ermenistan kurulması ihtimalini önleme ve bu "tehlike"yi bertaraf ederken onların zenginliklerini ele geçirme arzusu olmuştur. Kürtlerin kırımlara en çok da yağma ve talan dürtüsüyle iştirak ettiklerini gösteren ciddi tanıklıklar var. Ama Zagrosi, çıkar uyuşmasına dayalı iradi ortaklık ihtimalini Kürtler için bütünüyle dışlıyor. Bağımsız siyasi iradeleri ve ondan kaynaklanan bir stratejileri olamayacağını vurgularken, bağımlı tarzda olsun bir siyaset ve devletin stratejisiyle eşgüdümlü hareket durumunu sözkonusu etmek istemiyor.

Buna karşılık Ermeni tarafına gelince, onların da devletsiz bir halk olmalarına rağmen, nedir ki Kürtlere göre daha erken aydınlanmaya başlamış ve parti türü örgütlülüğe sahipler diye, büyük büyük stratejileri onlara kolayca yakıştırıyor. “Ermenilerin saflarında ulusal bilincin gelişmesiyle birlikte Ermeniler bizim bugün Kuzey Kürdistan dediğimiz topraklarda ‘Büyük Ermenistan Devletini’ kurmak istiyorlardı. Tüm stratejileri bu amaca endeksliydi. Rusya ve o dönemin büyük batılı güçleri Ermenilere bu amaçlarını gerçekleştirmeleri için büyük sözler vermişlerdi.” diyor. Biraz yukarda ateş püskürdüğü Ayşe Hür’ün Kürtlere ilişkin söylemini, kendisi burada çok benzer ifadelerle Ermeniler

için kullanmaktan sakınmıyor ve daha sonra Ermeni reform projesine değinirken bile esas amacın “Kürdistan’ı Kürtsüzleştirmek” olduğunu ileri sürüyor.

Bugün artık bütünüyle Kuzey Kürdistan’a dönüşmüş toprakların soykırım öncesi aynı zamanda (hiç değilse kısmen) Batı Ermenistan olduğunu bu arkadaşlar bir türlü kabul edemiyor. Binlerce yıllık tarihsel geçmişiyle o toprakların en belirgin hüviyetini, kültür ve uygarlık dokusunu inkar olayıdır bu. Ermeni partilerinin ne derece bağımsızlık hedefi güttükleri ayrı mesele, ama olduğu kadarıyla bunu Ermenistan olarak ifade etmek yerine her defasında “Büyük Ermenistan” vurguları yapmanın bir tek anlamı var. O da “hakkı olmayan genişlikte” bir proje peşinde koşulduğunu ima etmektir. Ermeni ve Kürt nüfusunun aşağı yukarı dengeli şekilde karışık yaşadığı bölgelerde bağımsız Kürdistan kurmaya dönük girişimler sözkonusu olduğunda (örneğin Şeyh Ubeydullah’ın hareketi için konuşurken) benzeri bir yaklaşım gösterilmemesi dikkat çekicidir. Oysa eğer hakkaniyetli bakılırsa, geçmiş dönem boyunca bir kesimin Ermenistan, diğer kesimin Kürdistan adına güttükleri amaçlar, birbirinin hakkını görmezden gelme anlamında benzer eleştiriye tabi tutulmalıdır. Biri ötekenden çok farklı değerlendirilemez. Zagrosi, bu konudaki çifte standartlı bakışını Ermenilerin hakkını inkar ederek savunmaya çalışmış, üstelik “o bölgelerin Ermenistan

olmadığı” görüşünü yalnız Osmanlı’nın son dönemi için değil, ondan yaklaşık 800 yıl öncesi için bile geçerli sayabilmiştir. Ayşe Hür’le yürüttüğü polemğin şu paragrafını okuyup değerlendirelim:

“Sayın Ayşe Hür’ün Türk resmi tarih tezlerini tekrarlama mantığı Kürdistan ve Ermenistan toprakları konusunda da kendisini gösteriyor. Geçmişte Kemalistler Kürdlerin karşısına ‘Ermeniler Kürdistan’da Ermenistanı kuracaklar ve sizi kovacaklar’ diyorlardı. Bu konuda Kazım Karabekiri okumak dahi yeterlidir. Bugün gelinen yerde ise Ermeni Meselesini jenosid ile çözdüklerinden dolayı, Ermeni tehlikesi ‘tarihi haksızlıkla’ bertaraf edildiğinden dolayı bölgede yaşayan Kürdlere, ‘aslında bazı şehirler size ait değil, Ermenilerindi’ tezini geliştirmeye çalışıyorlar. Ayşe Hür’ün Malazgirt savaşı üzerine yazdığı yazıdaki Ermenistan ve Kürdistan hikayesi bilinen tezin çerçevesinde ele alınması gerekmektedir.”

Geçmişte Kemalistlerin (hatta Abdülhamit ve İttihatçıların da) Kürtleri o söylemle kazanmaya çalıştıkları doğrudur. Fakat onların sözkonusu bölgeleri kısmen Ermenistan değil de bütünüyle Kürdistan olarak tanımlamaları bizler için bir referans olabilir mi? Daha savaş öncesi Osmanlı yöneticileri Ermeni reform tasarısını geçersiz kılmak için sözkonusu vilayetleri Kürdistan olarak tanımlamaya yönelik tercihi bir siyaset izlemişlerdi. Fakat bu onların taktik söylem geliştirme dışında Kürdistan’ı tanımaya niyetli oldukları anlamına da gelmiyordu. Kemalist liderlerden veya resmi tarihten herhangi bir argümanı, kendi davasına ters gelince kategorik olarak reddedebilen (hatta Ayşe Hür’ü “resmi tarihi tekrarlıyor” diye eleştiren) Zagrosi’nin, konu Ermeniler olunca Kazım Karabekir gibi bir şahsiyeti hiç sorunsuz ve güvenilir bir otorite gibi referans vermesi ilginçtir. Karabekir öz olarak “Kürdistan’ı Ermenistan yapmak istiyorlar” demenin Kürtleri kazanmaya yettiğini, daha özel gayretlere gerek kalmadığını anlatmış ve bunun yanında “Kürt kardeşlerimizi çiğnetmeyeceğiz” diyerek “bütün Kürtleri şerbetlemiş” olmakla övünmüştür. [2] Şimdi bu söylem o bölgelerin (özellikle de Karabekir tarafından tekrar işgal edilen yerleri dikkate alırsak) Ermenistan hüviyetine sahip olmadıklarının kanıtı mıdır? Zagrosi’ye bakılırsa evet! Dahası o, 1071’de Alparslan’ın işgal ettiği yerlerin Ermenistan ve Kürdistan diye ikili

anılmasını bile “hikaye” sayıyor. Bu yaklaşım, bugünkü Kürdistan haritasını bütün genişliğiyle tarih boyunca geçerli göstermeye çalışan ve Ermenistan’ın varlığını geriye doğru da inkar eden milliyetçi anlayışın yalın bir dışı vurumudur.

Ama yukardaki paragrafın daha ilginç tarafı, bugün gelinen noktada Kürtleri karşısına alan Türk şovenizminin “aslında bazı şehirler size ait değil, Ermenilerindi” tezini geliştirdiği iddiasıdır. Oysa gerçekte hiç bir resmi tarihçinin ya da o doğrultuda konuşan siyasetçinin öyle bir görüş ileri sürdüğü duyulmuş değil. Onlar Kürtlerin her türden statü talebini reddetmek için dahi olsa bazı yerlerin eski Ermeni hüviyetini öne çıkartmak istemezler; çünkü o taktirde “Misak-ı Milli” tezlerine hanel getirmekten çekinir ve “Ermenilerin toprak taleplerine haklılık kazandırmak”tan korkarlar. Ermeni sorununun soykırım yoluyla halledilmiş olması onlara Zagrosi’nin ima ettiği türden bir rahatlık sağlamıyor. Bu durumda onun iması resmi tarihçileri değil de, tartışma muhatabı olan Ayşe Hür gibi alternatif görüş sahiplerini kastediyor olmalıdır. Ama öyle ise onları (yani tarihte Ermenistan’dan bahsedenleri) Kemalizmin yörüngesinde göstererek suçlaması ayrı bir tuhafıktır. Zagrosi bu ve benzeri noktalarda Ayşe Hür’ü “resmi tarihin gizli savunucusu” yada “revize ihtiyacı duyulan konulardaki sözcüsü” gibi göstermekle açıkça ona haksızlık etmiştir.

Aso Zagrosi değişik yazılarında tarihsel gelişmelerin farklı evrelerine karışık şekilde değinmiş. Bunları kronolojik bir düzen içinde ele alarak her evrenin toplumsal-siyasal arka planıyla birlikte değerlendirmeye çalışmak daha doğru olacak. Osmanlı devletinin Kürt beyliklerini hedeflediği dönem için onun da dikkat çektiği husus, başta cemaat öncüsü Patriklik olmak üzere Ermeni toplumunun genellikle Osmanlı tarafını tutmuş olmasıdır. Malesef öyle olmuştur, fakat bunu önceki sürecin gerçekliğinden bağımsız konu etme durumunda nedenlerini anlamak mümkün olmaz. O zaman yalnızca İstanbul’daki patriğin ve onu etkileyen amiralar sınıfının Sultan’a yaranmacı abartılı tutumu değil, fakat doğunun taşra bölgelerindeki Ermeni halkının beylik düzeni aleyhine daha makul ve hatta son derece doğal görülecek duygu ve tavırları da anormal karşılanır. Bu açıdan Zagrosi’nin önceki sürece dair söylediği birşey yok. Yalnızca “Tarihde ‘Kürd Mirleri’ dönemi dediğimiz yaklaşık

olarak yüzyıllarca süren dönem sözkonusudur” diyor. Bu dönem aynı bölgelerde beraber yaşadıkları Hristiyan grupların toplumsal konumları ve karşılıklı ilişkileri nasıldı, yazıda buna ilişkin bir fikir verilmiyor. Öyle ki herşeyin çok normal olduğu, aralarında ciddi çelişkilerin bulunmadığı bir süreç sanılabilir. Önceki bölümlerde sözkonusu beylik (yada mirlik) düzeninin Ermeni halkını çokça mağdur ettiğine dikkat çekmiştim. Bunun da nedeni olarak eklemek gerekir ki, üçyüz yıl kadar süren Kürt otonomisi boyunca bu beyliklerin etki alanında Kürt-Ermeni ilişkileri bir tür yöneten-yönetilen ilişkisi olmuştur. Bunu yalnızca Ermeni kaynakları değil, sürece objektif bakan Kürt araştırmacılar da belirtiyor.

Örneğin Recep Maraşlı, kitabının “Ermeni köylülüğü ve Kürt feodalitesi” bölümünde durumu şöyle karakterize eder: “Osmanlı-Kürt bağlaşıklığının doğrudan sonuçlarından biri de Ermeni toplumunun Kürt beyliklerinin otoritesi altında bırakılmasıdır. Osmanlı ‘Millet sistemi’ içinde olan Ermenilerin, kadim Ermenistan ve Kürdistan’daki nüfus çoğunluğu, Kürt beyliklerinin hakimiyetinde kaldı, haraç ve cizye gibi vergilerini de Kürt beylerine ödediler. (...) Osmanlı İmparatorluğu’nun yasaları ve siyasal sistemi uzun zaman Kürdistan beyliklerindeki Ermenilere ulaşmayacaktır. Dolayısıyla, Ermenilerle Osmanlılar arasındaki çelişmeden önce Ermenilerle Kürt feodalitesi arasında bir çelişme ortaya çıkmıştır. (...) Ne kadar ‘iyi’ olursa olsun, dört yüz yıllık bu ilişki yine de feodal serf-senyör (ağa-maraba) ilişkisidir. Üzerinde ikili bir iktidar süren Kadim Ermenistan toplumu, hukuken Osmanlı vatandaşiyken fiili olarak Kürt feodallerinin tebaası durumundadır.” [3]

Bu durumu görmezden gelenler, sözkonusu yüzyıllar boyu Kürtlerle Ermeniler arasında kayda değer çatışmaların olmamasını, adeta eşit haklara sahip toplumlar arası barış ve huzur ortamı gibi yansıtıyorlar. Gerçekte bu barış, Osmanlı devletinin genelinde olduğu gibi, İslam unsurunun üstünlüğüne dayalı ve onun dışındaki grupların eşitsiz konumlarını kabullenmelerine bağlıydı. Herkes kendi “yerini” bildikçe fazla mesele çıkmıyordu! Merkezi planda bu durumun tercümesi “Osmanlı hoşgörüsü” olurken, bölgesel planda ise “Kürt beylerinin kendilerine tabi Hristiyanları hoş tutmaları” oluyordu. Eski Ermeni naxararlık (yönetici feodal beylik) evleri, Kürtlerin yardımcı olduğu Türk-İslam fetihleriyle bir bir

ortadan kalkmış, yalnız Van, Şatax, Sasun, Zeytun, Xınus ve Kığı'nın dağlık yörelerinde silah gücüyle fiili özerkliğini koruyabilen küçük işxanlar (melikler) kalmıştı. Osmanlı döneminde artık büyük toprak sahibi Ermeni feodalleri yoktu. Her yörenin Ermeni köylülüğü bir Müslüman beyin hükmü altındaydı. Köyleri onlar arasında parsellenmişti. Başka aşiretlerin saldırılarından korunmayı sağladığı ölçüde bu bağımlılık "iyi" sayılıyor, fakat beylerin insaf derecesine göre tahammül edilebilirlik ölçüsü değişen feodal sömürü yanında ulusal-dinsel baskı ve horlanma yaşıyordu. Aynı yörelerin şehirli Ermenileri görece daha rahat koşullara sahip olsa bile, yine o beyliklere ağır vergiler ödüyor, kamusal alanda temsil edilemiyor ve ayrımcılık görüyordu. Köylülük kadar büyük olmayan şehirli Ermeni nüfusun küçük esnaf ve zanaatkâr sınıfı yanında zengin tüccar ve tefecileri de vardı. Bundan hareketle bazı yorumcular doğudaki Kürt-Ermeni çelişkisinin özünü feodalite-burjuvazi şeklinde açıklamayı tercih etmiştir. Bu da iki toplum arasındaki farklılık ve çelişkinin bir yönüdür. Tanzimat sonrası süreçte bu yönün gittikçe daha önem kazandığı da söylenebilir. Fakat öncesinde Kürt feodal beylerinin sahip olduğu yerel otorite gücü dikkate alınır ve Ermeni burjuvazisinin bölgede onunla rekabet edecek yönetsel bir pozisyona sahip olmadığı düşünülürse, o dönem iki toplum arası ilişkiyi karakterize eden çelişkinin bu değil; genel olarak bağımlı durumdaki Ermeni halkı ile ona hükmeden Kürt beylikleri arasındaki çelişki olduğu anlaşılır.

19. yüzyıla girerken büyük devletlerin kendi çıkarları gereği Osmanlı Merkezi yönetimini baskı altına alıp, başka değişimler yanında Hristiyan halkların korunması için reform dayatmaları, Osmanlı'nın da ekonomik çöküş ve dış borç ihtiyacı nedeniyle buna boyun eğmesi sonucu Tanzimat sürecine kapı aralanmış, bu ise merkezi otoriteyi güçlendirmek amacıyla İmparatorluk genelinde âyânların denetim dışı gücüne karşı yapıldığı gibi, doğuda Kürt beyliklerinin egemenliklerini sınırlandırmayı gündeme getirmişti. Bölgenin ezilen ve zarar gören toplumlarının bu yönelimden umutlanmaları, üzerlerindeki baskının hafifleyeceği kanaatiyle devletin müdahalelerini desteklemeleri doğal olan bir durumdur. Öte yandan, Kürt beyleri arasında Osmanlı seferlerine direnen ve bağımsızlık eğilimiyle ayaklananların olması da doğaldır. Ama bunlar esasta yitirmek istenmeyen feodal

imtiyazlar için yapılmış olup, o imtiyazlı durumun mağdurları olan Ermenilere ve diğer Hristiyan gruplara güven vermemiştir. Bedirhan Bey'in hareketi kendi otoritesini tanımayan onbinlerce Nasturiyi katletmekle bu güvensizliği daha da büyötmüştür. Bedirhan Bey'in aslında Osmanlı devletine silah çekmekten kaçındığına dikkat çeken araştırmacı Sait Çetinoğlu, onun daha sonraki sürgün yıllarında Halife'ye gösterdiği bağlılığı ve Hersek-Karadağ halklarının ayaklanmasına karşı devletin Rumeli ordusunda görev alma gibi çabalarını değerlendirerek, ulusal bağımsızlık ve özgürlük fikrine ne kadar uzak olduğunu altını çizer. [4] Dönemin Kürt direnmeleri, o zamana kadar devletin müttefiği değil de, geleneksel olarak ezdiği bir kesimden çıkış alsaydı, taşıyacağı özgürlükçü karakterle komşu halklar arasında destek bulma zemini farklı olurdu. Malesef öyle olmadığı için bazı istisnalar dışında destek görememiş ve izole olarak yenilmişlerdir. Sonuçta bu doğal karşıtlık durumu Kürtlerle Ermeniler (veya daha geniş olarak Hristiyanlar) arasında bir kırılma noktası olarak değerlendirilebilirse de, yukardaki tarihsel-toplumsal gerçeğliğin üstünden atlanarak suçlama konusu yapılabilecek birşey değildir.

Zagrosi "Eğer Kürd Mirlerinden biri Osmanlı devletine karşı başarılı olsaydı Kürd devleti ortaya çıkardı. Bundan hareketle eğer Ermeniler Kürdlere destek verseydiler ne Ermeni Jenosidi ve ne de Kürd jenosidi olurdu sonucu çıkarılabilinirmi?" Böyle bir soruya net bir cevap verme imkanım yok... Ama, Kürd- Ermeni ilişkilerinde bir kırılmaya neden olduğu açık..." diyerek dolaylı tarzda o durumun sorumluluğunu Ermenilere yüklemiş oluyor. Daha sonra gelişen Ermeni ulusal hareketine karşı Kürtlerin ağırlıklı tutumunu ise o kadar önemli görmüyor. Bu dönemin faturasını da Ermeni tarafına kesebilmek için Ermeni reform taleplerinin nasıl "Kürtlere karşı" olduğunu ve hatta onları "tasfiye" için geliştirildiğini kanıtlamaya çalışıyor. Böyle bir gayret içinde öne sürdüğu belgeler, o yıllarda Ermeni halkını eskisinden fazla mağdur etmeye başlayan zorba karakterli Kürt liderlerine yönelik tepkiyi ve onlardan kurtulma isteğini yansıtmaktadır esasen. Fakat Zagrosi bunları genel olarak Kürt halkının varlığına karşıtlık gibi gösteriyor. Verdiği en önemli örnek, dönemin Ermeni Patriği Nerses Varjabedian'ın reform konusunda İngiliz diplomatlarına sunduğu söylenen bazı önerilerdir. Orada ele alınan Erzurum vilayeti için eşit sayıda Türk-Müslüman

ve Ermenilerden oluşacak yönetim organları önerildiğine dikkat çeken Zagrosi, Kürtlere yer verilmek istenmediğini belirtiyor. Devamla sözkonusu belgeden Bilal Şimşir'in aktardığı şu bölüme yer veriyor:

“Vilayette, güvenliği sağlayacak ölçüde güvenilir kişilerden bir jandarma teşkilatı kurulacak. Bu teşkilatın yarısı Müslüman Türk, diğer yarısı Ermeni olacak. Kürd ve Çerkez gibi barbarlar bu teşkilata alınmamalıdır... Halen(1879'da) polis ve jandarmada hizmet edenler de yeni teşkilatta bulunmamalıdır. Yetenekli jandarma subaylar yetiştirilinceye kadar bu teşkilatta çalışacak albay, yarbay ve binbaşılardan Avrupalı olmaları, yüzbaşı ve daha aşağıdaki subayların yarısı Müslüman-Türk, yarısı Ermeni olmalıdır.”□ Ve “Kürdlerin patronluğu mutlaka kırılmalıdır”, “Birer zalim kral olan Kürdleri ve özellikle bey ve ağa denilen bu kimseleri hükümet buralardan sökmelidir... Uzak memleketlere sürülmeli ve bunların bir daha geri dönmelerine asla izin verilmemelidir” [5]

Zagrosi'nin Bilal Şimşir'den aktardığı bu sözler oldukça dolaylı bir yansıtmadır. Belirttiğine göre Ermeni Patriği reform projesinin Erzurum vilayetine uygulanışı için somut önerilerini İstanbul'daki İngiliz işgüderi Malet'e sunmuş, o da bunu bir mektupla Lord Salisbury'ye iletmiş. İngiliz belgelerinden aktarılan sözkonusu önermeler Patrik Nerses tarafından ifade edildiği gibi midir acaba? Buna ilişkin Ermenice bir belge bulamadığım için karşılaştırma yapamıyorum ve ihtiyatlı bakılması gerektiğini düşünüyorum. Ama yansıtılan görüşlerin aslına uygun olduğunu varsaysak bile, bunlar Zagrosi'nin aşağıdaki yorumuna haklılık kazandırmaz. Onun çıkarttığı sonuç şöyle:

“Ermeni Reform Projesi Kürdistan'ı Kürdsüzleştirme projesidir. Kürd ileri gelenlerini hepsini devlet kurumlarından ve vatanlarından uzaklaştırma projesidir. Kürdler yok edildikten sonra 'Büyük Ermenistan'ın yolu açılabilirdi. Düşünün tüm tarihi boyunca Osmanlı devletinin giremediği Dersim'e Merkez Kaza olan Erzincan'a Ermeni mutasarrıfları, Erzincan sancağından Kemah, Kurucay, Kuzucan, Ovacık ve Mazgirt'te Ermeni kaymakamlar atanacak!!!!!! Dersim de bir dizi Kürdistan bölgesi gibi Osmanlı Kaymakamlarından nefret

ediyordu. Bir de Ermeni kaymakamlar eksikti.”

Zagrosi'nin bu yaklaşımı, son satırlarına yansıyan allerjik üsluptan da anlaşılacağı üzere, makul eleştiri sınırlarını zorlayan bir suçlayıcılık içeriyor. Patrik Nerses'e atfedilen önermeler ne kadar Kürt ileri gelenlerini dışlayıcı olsa da, buradan “Kürdistan'ı Kürdsüzleştirme” gibi bir amaç çıkarılamaz. Şüphesiz yukardaki önermelerin sorgulanmaya değer yönleri var. Yerel yönetimler, mahkemeler ve güvenlik birimlerinde Ermenilere yer verilmesini istemek son derece haklı bir talepti. Buna karşılık Müslüman kesim içinden Türklerin görev almalarını tercih edip Kürtlerin ve Çerkezlerin uzak tutulmalarını istemek doğru ve adil bir yaklaşım olmadığı gibi, bu halklar ile Ermeniler arasındaki gerginliği durduk yere artıracak bir şeydi. Tıpkı Berlin Anlaşması'nın Ermeni reformlarıyla ilgili maddesinde “Kürtlere ve Çerkezlere karşı Ermenilerin güvenliğini sağlama” cümlesinin kışkırtıcılığı gibi... Bunu daha önceki bölümlerde belirtmiştim. Osmanlı devletinin siyasi sorumluluğunu gözdardı ettiren böyle bir formülasyonu özellikle tercih etmesi kendi hesabına akıllıca olurken, Ermeni tarafını temsil edenlerin bununla uyuşmaları tersine aptallık olmuştur. 1860'lardan itibaren doğu vilayetlerinde Ermeni halkına karşı yoğunlaşan fiili hak ihlalleri, toprak gaspları, soygun ve sair tecavüzler özellikle devletin yeniden kazanmak için göz yumduğu Kürt aşiretlerinden ve o dönem bölgeye yerleştirilmeye başlanmış Kafkas muhacirlerinden geliyordu. Mağdur olan Ermenilerin İstanbul'daki Patrikliğe ulaştırdığı ve onun da takrirler düzenleyerek Bab-ı Alî'ye yansıttığı şikayetler bu grupların adını çıkartmıştı. Fakat saldırı yapan bunlardan ibaret olmadığı gibi çoğu durumda Türk yöneticilerin teşvik edici yada kayıracı rolleri oluyordu. Bu adaletsiz ortamın asıl zemini İslam unsurunun üstünlüğüne dayalı Osmanlı sistemi olup, Tanzimat'ın sözde eşitlik ilanına rağmen Hristiyan halklar alışılmış ayrımcılık koşulları içinde savunmasız kalıyordu. Reform taleplerinde bu koşullara dikkat çekilmeli, ademi merkezietçi bir düzenleme içinde nüfusa orantılı temsil istenmeli, güvenlik ve adalet açısından tarafsız işleyecek mekanizmalar önerilmeli, fakat bazı somut durumlardan hareketle de olsa belli grupları dışlayıcı yaklaşım gösterilmemeliydi. Reformlar kabul görüp de uygulamaya geçilecek olduğunda önceki olaylarda sorumluluğu bulunan ve güvenilmeyen şahısların yeniden sorumluluk almalarına

itiraz edilmesi mümkündür. Ayrıca suçlu olanların yargılanmaları da talep edilebilirdi. O tür örneklerden dolayı genel olarak Kürtler ve Çerkeslerin görev almalarına karşı çıkmak, dahası onların ağa ve bey takımının uzak yerlere sürülmelerini istemek, doğruysa eğer yakışksız olmuştur.

Yine de bundan bütün bir halkın bölgedeki varlığını hedefleme gibi bir kasıt çıkarılması mümkün değil. Çok çok “Ermenilerin Kürtler karşısında üstünlük sağlama arayışı”ndan söz edilebilir. O da yüzyıllar boyu altta kalmış ve devamlı zarar görmüş olma psikolojisi nedeniyle bir parça mazur görülebilir. Öte yandan, başlangıçta böyle bir önerme yapılmışsa bile, altı vilayet için oluşturulan reform projesi Türk-Kürt diye ayırmadan genel olarak Müslüman ve Hristiyan unsurlardan (önce eşit sayılarda, sonra tespit edilecek nüfus oranlarına göre) yönetim birimleri oluşturmayı benimsemiştir.

Ermeni toplumunun o yıllar zarfında görüş belirten ruhani-cismani temsilcileri ve siyasi partileri değişik yaklaşımlar göstermişlerdir. Kürtlere ilişkin dışlayıcılığı yanlış ve zararlı bulan, daha kapsayıcı ve birleştirici olmayı önerenler eksik olmamıştır. Mesela Xrimyan Hayrig’in çok olumlu çabaları vardır. İlk dönemin aydınlarından M. Mamuryan, H. Sıvacıyan, K. Çilingiryan ve daha başkaları Kürt halkının Osmanlı boyunduruğuna karşı birlikte mücadeleye çekilmesini vazgeçilmez önemde görmüşlerdir. Daha sonra Osmanlı bürokrasisi içinde yer alacak olan K. Noradunkyan bile ruhani liderlere yazdığı mektuplarında “devamlı Kürtler aleyhine şikayette bulunmak yerine, onlarla anlaşma imkanları yaratmaya çalışmayı” önerir. [6] Reform tartışmaları başladıktan sonra kurulan Ermeni partilerinin program ve söylemleri diğer halklarla ortak kurtuluş mücadelesinden yanadır. Kürtlerle diyalog ve dayanışma için bir takım somut girişimleri de olmuştur. [7] Bu çabaların yetersizliği eleştirilebilir, ama birleştirici hiç bir duyarlılık taşınmadığını söylemek yanlış olur.

Erzurum vilayetine atfen ileri sürülen “Kürdistan’ı Kürtsüzleştirme” söylemi, o bölgenin görece daha belirgin olan Ermenistan hüviyetini inkar etme yönüyle de dikkat çekicidir. Önceki yüzyıllarda çok daha yoğun olan bölgenin Ermeni nüfusu, aleyhteki koşulların

yolaçtığı tedrici dağılma ve azalmaya rağmen yine de hiç değilse Türk ve Kürt nüfusları ile dengeli bir ağırlığa sahip olmuştur. Zagrosi ısrarla, reforma konu olan bütün bölgeler için “Kürtlerin aritmetik çoğunluğu oluşturduğu”, “Ermenilerin her yerde azınlık olduğu” iddiasında bulunuyor. Bunun inandırıcı bir dayanağı yoktur. Resmi Osmanlı kaynakları, reform meselesi gündeme geldikten sonraki istatistiklerde Ermenilerin nüfusunu birkaç on yıl öncesine göre yarı yarıya az göstermeye başlamıştır. 1844’den 1867’ye kadar yapılan sayımlarda imparatorluk genelinde 2.400.000 olarak gösterilen Ermeni nüfusu, 1881’den 1893’e kadar yapılan sayımlarda 1.048.143’e düşmüş görünür. Böylesi bir anormallik (aradaki savaşta Kars ile Ardahan’ın Rusya’ya geçmesi gibi küçük bir faktörü ayrı tutarsak) Ermenilerin yerel yönetimlerde temsil isteğini reddetmek için sayım sonuçları üzerinde hileye başvurma durumuyla açıklanabilir ancak. Reform sürecinin hemen başında (1878) Ermeni Patrikhanesi’nin Osmanlı salnameleri ile kendi sayımlarını birleştirerek ortaya koyduğu rakamlar, imparatorluk genelinde 3 milyona yakın Ermeni nüfus bulunduğunu, bunun 1.350.000 kadarının ise beş doğu vilayetinde (Erzurum, Van, Bitlis, Harput, Diyarbakir) yaşadığını gösterir. [8] Erzurum vilayeti için o zaman yaklaşık 280 bin kaydedilen Ermeni nüfusu, daha sonra 1895-96 kıyımları ve neden olduğu göçlerle azalarak 1914’de 202.391 tespit edilir. Resmi rakamlarla bu dönem vilayetin en fazla 640 bine ulaşan toplam nüfusuna göre Ermeniler reform sürecinin başında yarıya yakın, sonra daha azalmış haliyle bile üçte bir gibi bir oran teşkil eder. Toplamda çoğunluk oluşturan Müslüman nüfusun ne kadarı Türk, ne kadarı Kürt ve daha başka etnik gruplardandır, sağlıklı bir veri yok. Çünkü Müslümanlar o dönem etnik aidiyetlerine göre ayrı sayıma tabi tutulmuyor, “millet-i hakime” olarak blok halinde sayılıyordu. Ama bu vilayette Türklerin, eğer daha fazla olmamışsa, Kürtler kadar nüfusa sahip oldukları tahmin edilebilir. Çeşitli sancak ve kazalarda farklı grupların değişik ağırlıkları olmuştur. Sonuçta 1895-96 kıyımlarından sonra bile Ermenilerin tek tek gruplar olarak Türkler ve Kürtlerden az olmadığını, üç büyük grubun aşağı yukarı dengeli bir varlığa sahip olduklarını güvenle söyleyebiliriz. Vilayet genelinde 425 yerleşim birimine dağılmış olan Ermenilerin 406 kilisesi ve 76 manastırı vardı. [9] İşte Zagrosi’nin küçümsediği böyle bir durumdur. Onun Ermeni mutasarrıf yakıştıramadığı Erzincan sancağında 1914 itibariyle 37.612 Ermeni yaşıyordu. Erzincan

şehrindeki toplam 24.000 nüfusun 13.109'unu Ermeniler oluşturuyordu. [10] Dersim'e gelince, belki anılan kazalarda değil ama, halen önemli nüfusa sahip oldukları Çarsancak ve Çemişgezek'de Ermeni kaymakam olması hiç yadırganacak birşey olmazdı. "Osmanlı devletinin giremediği Dersim" vurgusuyla adeta Ermenilerin de girememesi gerektiğini ima eden yazar, tarihsel geçmişi ve o günkü gerçekliğiyle bölgenin yerlisi bir halktan bahsettiğini unutmuyor. Osmanlı'ya benzer nefreti hak eden bir "düşman" gibi konu ediyor.

Daha sonra Kürtlerin ikinci büyük yekınması olan Şeyh Ubeydullah hareketine değinirken, adeta onun yenilgi nedeni de Ermenilermiş gibi imalarda bulunan Zagrosi, görüşünü şöyle özetliyor:

1880 yılında Şeyh Ubeydullah Nehri önderliğinde Bağımsız ve Birleşik Kürdistan için girişilen devrime Ermeniler esas olarak karşı tavrı aldılar, yalan ve yanlış bilgiler yaydılar.. Şeyh Ubeydullah'ın Ermenilere yaptığı dostça çağrılara rağmen, Ermeni ileri gelenleri 'Şeyh Ubeydullah hareketinin devletin bir oyunu olduğu', 'Kürtlerin Ermenilere karşı saldırıya geçme hazırlığı içinde olduğu' vb uydurma haberler yaydılar, Rusya ve Batılı devletleri harekete karşı tavrı almaya çağırdılar.[] Acaba bugün Kürtlerin devletsiz olmasının sorumlusu Ermeniler mi? Geçiyorum.[] Ermeni örgütlerinin 'Ulusal Kurtuluş Hareketi' meselesine gelince amaçları bir anlamda yukarıda verdiğim 'Ermeni Reform Projesi'ni hayata geçirmektir.. Yani Kürdistan'ı Kürdsüzleştirme projesiydi. Bu da Kürtlerle çatışmaya götürdü. []Kürt milliyetçiliğinin babalarından Hacı Qadri Koyi 19.yy'ın sonlarına doğru Kürdistan'ı Ermenistanlaştırma girişimlerine dikkat çekiyor ve (...) açık bir şekilde Kürtlerin toprakları Ermenistanlaştırdıklarında bir tek Kürd kalmayacağını yazabiliyordu."

Yapılan değerlendirmenin mantığı görülsün diye bu paragrafı bölmeden aktardım. Zira her etapta konu getirilip bir paranoya gibi aynı "stratejik hedef"e bağlanıyor. Ermenilerin ulusal kurtuluş adına götüktikleri amacın Kürtleri o bölgelerden temizlemek olduğu, bir anlamda İttihatçı ve Kemalistlerin daha sonraları Türk ulusal kurtuluşu adına yaptıkları şeyin bu dönem Ermeniler tarafından yapılmak istendiği ileri sürülüyor. Devlet gücüne sahip ezen

ulusun milliyetçiliği ile devletsiz bir ezilen ulusun milliyetçiliği kabaca eşitleniyor. Kendisinin de bir ezilen ulus milliyetçisi olduğu saklanmayan, fakat bu defa kelimeye olumlu anlam yüklenerek “Kürd milliyetçiliğinin babalarından” şeklinde sahiplenilen Hacı Qadri Koyi’nin Ermeni amaçlarına ilişkin gerçek üstü tasavvuru çok isabetli bir öngörü gibi savunulup kanıt gösteriliyor. Niyet meselesini bir yana bırakırsak, Ermeniler hangi güçleriyle öyle muazzam bir tasfiyeyi gözlerine kestireceklerdi acaba? Reform projesi Ermenilere o bölgelerde kısmen yönetsel güç kazandıracak ve hatta Kürtlere oranla üstünlük sağlayacak olsa bile, sonuçta bu Osmanlı devleti bünyesinde yapılacak bir düzenleme olup onun kanunları ve merkezi denetimi altında Hristiyan bir halkın Müslüman komşularını yok etmeye girişmesi beklenemezdi. Kürt aşiretlerin her tarafta silahlı olmaları nedeniyle de böyle bir şey mümkün değildi. Bunları yapılan tasavvurun acayipliğini göstermek açısından belirtiyorum. Yoksa yüklenen niyetin kendisi başlı başına subjektiftir.

Şeyh Ubeydullah hareketi ve Ermenilerin tavrına gelince; bu konu yazarın yukarıda yansıttığı gibi ak-kara bir şey değildir. Şeyh Ubeydullah’ın ismi etrafında bir Kürt birliği yada ligası gündeme geldiğinde, Ermeni ulusal öncülerinin şu nedenlerle temkinli bakmış ve kaygı ifade etmişlerdir. Birincisi Şeyh Ubeydullah 1877-78 Osmanlı-Rus savaşında Şeyh Celalettin’le birlikte Şeyhülislam’ın Cihad çağrısına uyarak Bayazid cephesine akın etmesiyle ünlenmiş biridir. Gidiş yolunda Ağbak’ın Ermeni köylerine Celalettin’in düzenlediği yıkıcı saldırıları, aynı şiddette olmasa bile daha sonra Şeyh Ubeydullah da tekrar ederek kötü bir imaj edinmiştir. [11] İkinci olarak, onun savaş sonrası kısa bir süre sürgün bulunduğu (yada belki sadece Hac için gittiği) Mekke’den dönüp Kürt birliği yaratmaya öncülük ettiği haberleri, tam da Berlin anlaşmasından sonra Ermeniler için reform konusunda Bab-ı Ali’nin somut adım atmaya zorlandığı bir sırada gündeme gelmiştir. Bu durum, başka belirtilerle birlikte Ermeni ulusal öncülerini tedirgin eder. Kürt ligasının Ermeni reformlarını sabote etmek üzere yaratıldığı kanısı hakim olur.

Her şeyden önce Türk basınının Avrupa’ya mesaj verir şekilde reform sürecini Kürt hareketiyle tehdit eden propagandası bu kanıyı yaratmıştır. Türk hükümeti hesabına

Fransızca yayın yapan “L’Osmanlı” gazetesinde bir makale; “Kürdistan sakinleri Avrupa tarafından reformlar adı altında uyandırılan Ermeni sorunundan fazlasıyla şaşkına dönmüşlerdir. Kürtler kendi akibetlerinin Doğu Rumeli halkı gibi olacağını sezdikleri anda derhal kendi ligalarını oluşturur ve tek bir adam gibi ayağa dikilirler. Kürtlerin bir kısmı göçebe hayatı yaşıyor, evleri ve ikametleri kendi atlarının sırtıdır. Onları ayaklandırmak için ata binlerini emretmek yeterli olur” diye yazıyordu. Bundan başka “Hakikat” ve “Vakit” gazetelerinin Kürtler lehine Ermenileri kötüleyen yayınları dikkat çekiciydi. O zamana kadar Kürtler arası parçalanmışlığı derinleştirmeye çalışan Osmanlı yöneticilerinin birden bire onları birleştirme çabasına girmeleri salt gazete yayınlarıyla değil, fiili girişimlerle de belliydi. Sultan Hamit, “kâfir” Ermenilere karşı dinsel nefreti körüklemek üzere çok sayıda mollaları doğuya gönderiyor, anti-Ermeni icraatleriyle göz dolduran aşiret reislerine bol keseden askeri ünvan ve madalyalar dağıtıyor, bunlar vasıtasıyla bütün Kürt halkına “Ermenilerin krallık yaratıp Kürtleri kendilerine esir etmek istedikleri” propagandasını yapıyordu. Bir başka oyun ise İstanbul’da sahneye konmuştu. 1880 Haziran’ında 6 büyük devletin reformlar için verdiği ortak notaya Bab-ı Ali henüz cevap vermemişken, Şeyh Ubeydullah tarafından gönderildiği söylenen, fakat başkentte oluşturulduğu anlaşılan bir takım temsilciler Abidin Paşa’ya başvuruyor; “Kürtler ve Kürdistan için özerklik” istiyorlardı. Raffi yazıyor ki “Ubeydullah o zaman İran’da bulunuyordu ve başkentte kendi adına görüşmeler yapıldığından haberdar bile değildi”. Az sonra anlaşılır ki o işin örgütleyicisi bizatihi Abidin Paşa’nın kendisidir. O yine savaş sonrası Yunanistan ve Çernogoria’ya karşı yükümlülüklerden kısmen kurtulmak için Arnavut birliğini yaratmıştı. Şimdi de Ermeni reformlarını suya düşürmek için bir Kürt ligası oluşturmakla meşguldü. [12]

Buraya bir parantez açarak, Ermeni öncülerinin o vesileyle olsun neden Kürtlerle kendi reform ve özerklik taleplerini birleştirmeye çalışmadıklarını da sorgulamakta yarar var. Bu henüz Ermeni partilerinin ortaya çıkmadığı, reformlarla ilgili görüşmeleri Ermeni Patrikliği ve çevresindeki temsilcilerin yürüttüğü, bununla beraber ileride devrimci partilerin oluşmasına düşünsel katkıda bulunan aydınların tartışmalar yürüttükleri bir evredir. Daha baştan gerek reformlarla ilgili formülasyonda, gerekse Osmanlı devleti ve basını tarafından

yürütülen propagandalarda Kürtlere verilen duygu onların bu işten bütünüyle dışlandıkları, hatta yapılacak herşeyin kendileri aleyhine olduğu yönündedir. Ermeni öncülerinin bu durumu önemseyip Bab-ı Ali'den reformlar için somut adım bekledikleri o süreçte Kürtlerle ortak bir özerklik tasarısı önermeye çalışmaları gerekirdi. Öyle anlaşılıyor ki, Kürtlerle Ermeniler arasında diyalog eksikliği ve Ermenistan-Kürdistan bileşkesi bir ortak vatan üzerinde beraber özgürleşme anlayışının zayıflığı bu konuda Ermeni öncülerini bilinçli adım atmaktan geri bırakmıştır. Yine onlar Kürt halkının o dönem içinde bulunduğu eğitimsizlik ve ilkel yaşam koşullarına bakarak siyasi gelişmeleri algılama kapasitelerini küçümsemişlerdir. Yaratılmaya çalışılan yapay Kürt ligası ile reformları sabote etme girişimini teşhir etmeye önem verirken, bunun gerçek bir zemine sahip olduğunu ve Kürt-Ermeni birliği için kendileri güçlü bir çıkış yapmadıkça Osmanlı'nın Kürtlerle İslam birliğini güçlendirerek kazançlı çıkacağını çok iyi idrak edememişlerdir.

Böyle bir zaaf gösterilmekle beraber, Zagrosi'nin iddia ettiği gibi Ermeniler Şeyh Ubeydullah hareketine karşı "yalan yanlış bilgiler" yayarak tavır almış değil, henüz Kürtlerin ayaklanması başlamadan Şeyh'in adına Türklerin yapay girişimlerini eleştirmiş ve Kürtleri Ermenilere karşı saldırıya geçirmeye dönük sinyaller üzerine gerçek kaygılarını dile getirmişlerdir. Raffi "Kürt Birliği" başlıklı makalesinde bu girişimi daha önce İngiltere'nin Lord Beaconsfield hükümeti ile İstanbul Büyükelçisi Layard'ın başlattığını, onun bıraktığı yerden ise Osmanlı'nın kendi amaçları için ele aldığını anlatır. 1877-78 Osmanlı Rus savaşında Ermenilerin Rus sempatisine karşılık Kürtlerin Osmanlı taraftarlığı ve savaşçı güce sahip olmaları İngilizlerin dikkatini çekmiş, Rusların Fırat boylarına kadar yayılma arzusuna karşı bir duvar oluşturma noktasında onları en etkili unsur olarak görüp sıkı bağlar geliştirmeye yönelmişlerdir. Bu amaçla doğu vilayetlerinde bir bir İngiliz konsoloslukları açar ve o bölgeleri Ermenistan yerine tercihli olarak Kürdistan diye tanımlamaya başlarlar. Konsoloslar Kürt şeyhleri ve aşiret liderleriyle görüşerek birleştirici çabalar yürütür. Fakat bunun öyle kolay bir iş olmadığını görürler. Beaconsfield hükümeti düşünce onun hayalindeki duvar da kendiliğinden yıkılır. Bu arada Rusların Ayastefanos anlaşmasını geçersiz kılan Berlin Anlaşması ile İngiltere ve diğer Avrupa devletleri Ermeni

meselesinde hamiliğe soyunmuşlardır. Ermeni reformları için sıkıştırılan Osmanlı yönetimi ise gayrı-ihiyari İngilizlerin bu başarısız Kürt birliği girişimini hatırlar. Raffi burada “Gayrı-ihiyari diyoruz, çünkü o birlik Türk hükümetinin pek hoşlanacağı birşey değildi, yıllarca Kürt aşiretleri arasında anlaşmazlık tohumları ekerek onları daha fazla bölmeye çalışmış, güçlerini zayıflatmak ve öylece bağımlı, vergiye tabi kılmak istemişti. Fakat değışen koşullara uyum göstermek gerekiyor, siyaset bunu istiyordu. Şimdi Avrupa’ya bir korkuluk gösterme zamanıydı.” diye açıklıyor Osmanlı taktiğini. Ve bu sırada Osmanlı basınının Kürtleri pohpohlayan yayınları ile Abidin Paşa’nın yukarda değindiğimiz Kürt ligası oluşturma çabasını konu ettikten sonra şöyle tamamlıyor. “Bütün bunlar içinde Avrupa’ya verilmek istenen mesaj; Bab-ı Ali’nin Ermenistan’da reformlar yapmaya karşı olmadığı, kendisinin onu gerçekleştirmeyi bilakis çok istediği, fakat önünde zorluklar bulunduğu şeklindeydi. O zorlukların Kürtler ve genelde Müslüman yığınlar arasındaki bağnazlıkta yattığı, onların dinsel geleneklerinin bu tür reformlarla uyuşmadığı ve eğer hükümet Müslüman halkın iradesine ters giderse bunun Hristiyanlara karşı büyük kırımlara sebebiyet verebileceği ve hükümetin bundan kendini sorumlu tutmakta zorlandığı fikri işleniyordu” [13]. Bugün de Kürt sorununda reform taleplerini savuşturma veya önemsiz hak kırıntılarıyla geçiştirme çabasında Türk hükümetinin öne sürdüğu bahane benzer bir fanatizmdir. Tek farkla ki, bu defa gösterilen korkuluk Türklerin “milliyetçi hassasiyetleri” oluyor. Her durumda bahaneci hükümetler aynı zamanda o fanatik duyguları pompalamayı da ihmal etmiyor ve kendi besledikleri şeyin ardına sığınyorlar.

Garo Sasuni, Şeyh Ubeydullah’ın Mekke dönüşü 1880’de İstanbul’da Sultan Hamid tarafından büyük bir ihtişamla kabul edildiğini, Sultan’ın ona birçok hediyelerle birlikte talimatlar verdiğini belirterek, üç amaç doğrultusunda onu kullanmak istediğini yazıyor. Özetlemek gerekirse bu amaçlar; 1) Kürtleri ayaklandırarak Ermeni vilayetlerini harabeye çevirmek ve reformları suya düşürmek, sonra da Avrupa ülkeleri nezdinde bütün kabahati Kürtlerin üstüne atarak kendisini temize çıkarmak, 2) Kürt şeyhlerini güçlendirerek bütün Kürtleri Halife Sultan’a bağlamak, Ermenileri ve diğer Hristiyan ulusları ezme yolunda despot rejime dini bir destek sağlamak, 3) Güçlendirilen dinsel fanatizm sayesinde Kürtleri

ulusal bilinçten yoksun bırakıp onları ulusal bağımsızlık savaşından uzaklaştırmak ve yavaş yavaş Türkleştirmekti. [14]

Zagrosi, Şeyh Ubeydullah hareketini incelediği makaleleri içinde Sasuni'nin dayandığı bilginin yanlış olduğunu, Şeyhin Mekke dönüşünün çok daha önce olması gerektiğini, çünkü Van'daki İngiliz konsolosunun Ağustos 1879 tarihli bir mektubunda Hakkari olaylarından söz ederken "Şeyh Abdullah" olarak isminin geçtiğini belirtiyor. Bu mümkündür, ayrıca Şeyh'in Şemdinan'a gelişi İstanbul üzerinden olmayabilir. İngiliz konsolosuyla görüşmesinde onun bir sorusu üzerine Şemdinan'a varış tarihini İstanbul'dan telgrafla bildirdiğine dair diplomatik cevabı da bir kanıt oluşturmaz. Bu durumda Sultan Hamid'le doğrudan görüşmesi olayına temkinli bakmak gerekir. Fakat Sultan'ın aracılar yoluyla onu Kürtlerin halifesi gibi onurlandırıp kendi arzusuna uygun hareketlendirmek üzere bölgede geniş bir toplantı yapmaya teşvik etmiş olması mümkündür. Bir örnek olarak eski isyancı Botan Miri Bedirxan'ın subay yetişen oğlu Bahri Bey, Sultan tarafından "ferik" (general) ünvanı ve Mecidiye madalyasıyla taltif edilip özel direktiflerle 1880 baharında bölgeye gönderilir. Rus gözlemcilerine göre Ubeydullah'ın yanına gelen Bahri Bey, ona Sultan'ın hediyesi olarak bir kılıç ile madalya verir ve hükümetin onu maaşa bağladığını belirtir. [15] Ama sonuçta Sultan'ın ona oynatmak istediği rol ile Şeyh'in kendi amacı farklıdır. Zagrosi de şöyle diyor: "Sultan Abdulhamid'in çeşitli planları olabilir. Olmaması da düşünülemez. Fakat bu ileri sürülen iddialar belgelere dayalı değildir. Kaldı ki Şeyh Ubeydullah'ın kendi planı var. Şeyh Ubeydullah'ın 'Bağımsız ve birleşik Kürdistan' planı 1880 yılının öncesine dayanıyor." [16]. Yazarın görüşü bu noktada haklı olabilir. Zaten Garo Sasuni'nin anlatımları da Sultan'ın yönlendirmesi aksine Şeyh'in önce İran, sonra Osmanlı tarafındaki Kürtleri ayaklandırıp bağımsızlık elde etmeye yöneldiğini ortaya koyuyor. Sasuni, Şeyh'in Sultan tarafından güdülen amacı çok iyi idrak ettiğini ve uzak görüşlü olduğu kadar geçmişten ders çıkartmayı da bilerek Osmanlı hilekarlığına aldanmadığını söylüyor.

1880 Eylül'ünde Şeyh Ubeydullah'ın Nehri'de düzenlediği toplantıya Hakkari, Van, Bitlis, Muş, Sasun, Diyarbakir, Botan, Siirt, Amadiye (Musul), Süleymaniye ve İran Kürdistanı'ndan

gelen 200'den fazla delege katıldığına bakılırsa, bu geniş buluşmayı tarihte adı konulmamış ilk Kürt Kongresi saymak mümkündür. Şeyh Ubeydullah'ın dinî düşüncelerle yetişmiş olmasına rağmen o dönem için umulmadık bir ulusal perspektifle bağımsız-birleşik Kürdistan hedeflemesi, ayrıca bu yöneliminde Hristiyan halklara zarar verilmemesi için fetva çıkarması gerçekten takdire değerdir. Zayıf halka olarak öncelikli saldırıya geçilen İran bölümünde yine de başıbozuk eylemlerin kurban ettiği hem Hristiyan, hem Müslüman siviller olur. Hareket orada yenilgiye uğratılınca Osmanlı tarafına yayılma şansı bulamaz. Acaba o şans bulsaydı, Ermenilerin yoğun yaşadığı Van, Muş, Sasun, ayrıca Nasturiler ile Süryanilerin yoğun yaşadığı Hakkari, Siirt, Turabdin gibi yerlerde Kürt hareketinin bu halkları kazanma ve birleşme yeteneği ne ölçüde olurdu? Bunun özellikle var olan korkuları giderecek bir yaklaşıma bağlı olduğunu söylemekten başka tahmin yürütemeyiz. Şeyh Ubeydullah'ın bu halkları da kazanarak başarı şansını artırmak istediği açık olmakla beraber, kendi anlayışını yüzlerce aşiret liderine benimsetme gücü yetersiz olabilirdi. Öte yanda Ermeniler ile diğer Hristiyanların reform beklentileri onların Kürt ayaklanmasıyla birleşmelerinde kararsızlık ve bocalama nedeni olabilirdi. Hareket yayılamadığı için bunlar görülemedi.

Ama yaşanıp görüldüğü kadarıyla Garo Sasuni'nin verdiği şu fikir önemlidir: "İtiraf etmek gerekir ki, Şeyh Ubeydullah'ın yarattığı birlik mevcut olmasaydı ve eğer Şeyh "Ermeni kırımlarından el çekin" fetvasını çıkarmamış olsaydı, 1880 yılında 1895 katliamlarından çok daha büyük felaketler doğabilecekti". [17] Sonuçta böyle olumlu bir kanaat belirten Sasuni, daha sonra kurulan Taşnak partisinin bölgedeki yöneticilerinden biridir. Bu görüşü ve kitabında geçen başka bir çok değerlendirmeleri, Ermeni milliyetçilerinin Kürtlere hep önyargılı ve olumsuz baktığını söyleyenler için düşündürücü olmalıdır. Zagrosi'nin, daha hareket başlamadan önce Ermeniler tarafından Kürt birliği girişimlerine kuşku ve endişeyle bakılmasını, sanki Ubeydullah'ın yeterince anlaşılmasına rağmen ona karşı tavır almak şeklinde göstermesi ise haksız bir yargıdır. Bu hareketin yenilgisinde Ermenilerin fiili bir rolü olmamıştır. Bu anlama gelen imaların da yanlış olduğunu belirtmek gerekir.

NOT: Aso Zagrosi'nin eleştirisi öncekilerden daha uzun tuttuğu için bölerek yayınlamayı tercih ediyorum. Kalan kısmı bu makale dizisinin 4. ve son bölümü olacak.

8 Ekim 2013

[1]

"<https://www.newroz.com/tr/politics/352210/sayin-ay-e-h-r-k-rdler-konusunda-t-rk-resmi-tezleri-tekrrar-yor>" Sayın Ayşe Hür Kürdler Konusunda Türk Resmi Tezlerini Tekrarlıyor.

[2] Recep Maraşlı, Ermeni Ulusal Demokratik Hareketi ve 1915 Soykırımı, Peri Yayınları, 2008, s. 280

[3] Recep Maraşlı, age, s. 110-112

[4] Sait Çetinoğlu, Bedirhan Bey ve Özgürlük yada Bedirhan Bey'de Özgürlüğün Nispeti; <http://gomanweb.org/index.php/tum-haberler/kueltuer-sanat-mizah/4717-sait-cetinoglu-bedirhan-bey-ve-oezguerluek>

[5] HYPERLINK

"<https://www.newroz.com/tr/politics/352981/k-rtler-zamaninda-ermen-ler-n-zg-rl-k-ve-ba-imsizlik-m-cadeles-n-bo-anlarin-safinda-yer-almasalardi>"

[6] Vahan Bayburtyan, Kırdarı, Haygagan Hartsı yev Hay Kırdagan Haraperutyunnerı Badmagan Luysi Nerko (Tarihin Işığında Kürtler, Ermeni Sorunu ve Ermeni-Kürt İlişkileri), Yerevan, 2008, s. 103-106

[7] Garo Sasuni, Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. Yüzyıldan Günümüze Ermeni-Kürt İlişkileri, Med Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 127-142

[8] Raymond H. Kevorkian-Paul B. Paboudjian, 1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler, Aras Yayıncılık, 2012, s. 58

[9] Raymond H. Kevorkian-Paul B. Paboudjian, age, s. 424

[10] Raymond H. Kevorkian-Paul B. Paboudjian, age, s. 456-457

[11] Raffi, "Yergeri Liyagadar Joğovadzo, Dasnimegerort Hador" (Toplu Eserleri, Onbirinci Cilt), Yerevan, 1991, s. 342

[12] Vahan Bayburtyan, age, s. 134-135

[13] Raffi, age, s. 336-350

[14] Garo Sasuni, age, s. 106-107

[15] Vahan Bayburtyan, age, s. 132-134

[16]

<https://www.newroz.com/tr/politics/352691/eyh-ubeydullah-nehri-ba-ms-z-ve-birle-ik-k-rdistan-fikri19>

[17] Garo Sasuni, age, s. 111